

Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri 1

Aylin KİRİŞÇİ SARIKAYA¹

Kitabın Orijinal Adı: Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri 1

Kitabın Editörü: Rıza Kardaş

Yayınevi: Milli Eğitim Yayınevleri

Basım Yılı: 1992

Sayfa Sayısı: 326

ISBN: 975.11.276.6

Anahtar kelimeler:
Eğitim, Öğretim, Kültür,
Milliyetçilik

Öz: Ziya Gökalp (1876-1924), gerek akademik gerek toplumsal gerekse siyasi alanda Türk düşünce tarihine önemli katkılar sunmuş ve değerli eserler bırakmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarındaki çalkantılı siyasi ve toplumsal olaylara şahit olan yazarın görüşlerinin, yaşadığı dönemin etkisi ile zamanla milliyetçiliğe doğru evrildiği gözlenmektedir. Bu çalışmada, Ziya Gökalp'in çeşitli dergilerde eğitim hakkında kaleme aldığı yazılarının Rıza Kardaş tarafından bir araya getirildiği ve ilk kez 1973'te yayınlanan Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri 1 kitabı incelenmiştir. Bu eserde Gökalp, daha çok bir sosyolog olarak öne çıkmakta ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki "eğitim sorunu" (maarif meselesi) ve "yetiştirme sorunu" (terbiye meselesi)ni çözümsüz bırakan noktalara değinmektedir. Oldukça geniş kapsamlı olan kitap, toplam altı kısım ve 14 bölümden oluşmaktadır. Kitapta dönemin eğitim ve bilim sorunlarının temelinin, ülkenin medeniyet anlamında batılaşırken Türklüğün ve milliliğin korunması sorunu olduğu belirtilmektedir. Dönemin ruhunu oldukça etkili bir şekilde yansıtan eserin, günümüz Türk eğitim felsefesi ve politikasının temellerini oluşturduğu ve günümüze ışık tuttuğu için önemli bir referans kaynağı olduğu görülmektedir.

The Social and Cultural Foundations of Education 1

Abstract: Ziya Gökalp (1876-1924) made important contributions to the history of Turkish thought in both academic, social, and political fields and left valuable works. It is observed that the views of the author, who witnessed the turbulent political and social events in the last years of the Ottoman Empire, evolved towards nationalism over time with the influence of the period in which he lived. In this study, the book *Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri 1* (The Social and Cultural Foundations of Education 1) which was first published in 1973 was analyzed. In this book, Ziya Gökalp's articles on education which had been published in various journals were gathered by Rıza Kardaş. In this work, Gökalp came to the fore as a sociologist and touched on the points such as "education problem" and "upbringing problem" which were unsolved in the Ottoman Empire. The book, which is quite comprehensive, consists of a total of six parts and 14 chapters. In the book, it is stated that the basis of the education and science problems was the problem of preserving Turkishness and nationality while the country was westernized in terms of civilization. The work, which reflects the spirit of the period quite effectively, is a precious reference source. It forms the foundations of today's Turkish education philosophy and policy and sheds light on the present.

Key Words:
Education, Teaching,
Culture, Nationalism

Geliş Tarihi: 13.11.2020

Kabul Tarihi: 31.03.2021

Yayın Tarihi: 29.06.2021

¹ Dr., MEB, aylinkirisci@gmail.com, ORCID:0000-0001-7443-8433

Türk düşünce tarihinin en önemli isimlerinden biri olarak kabul edilen Ziya Gökalp; sosyoloji, eğitim, iktisat, ahlâk, estetik, din, siyaset, etnografya gibi pek çok alan ile ilgilenmiş, bu konularda yazılar kaleme almıştır. Osmanlı Devleti'nin son döneminde yaşayan Ziya Gökalp (1876-1924); II. Meşrutiyet'in ilanı, Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı, milli mücadele yılları, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kurulması ve akabinde cumhuriyetin ilanı gibi önemli siyasi olaylara şahitlik etmiş, Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerinin atıldığı bu karmaşık ve çalkantılı yıllarda dönemin sosyolojik, politik, askeri, dini ve ekonomik sorunlarından etkilenmiştir. Gökalp'in düşünceleri de benzer şekilde yıllar içinde değişiklikler göstermektedir.

Önceleri Osmanlılık, daha sonraki dönemde Panislamizm'i savunan Gökalp, zamanla bu iki düşünce akımından uzaklaşarak 1912 yılında başlayan Balkan Savaşları ve Araplar arasında yayılan milliyetçilik akımı ile milliyetçiliğe yönelmiştir (Parla, 1985, s. 25-27; Nomer, 2017, s. 411). Gökalp'in nihayetinde Türk milliyetçiliğine doğru evrilen düşünce yapısının Çarlık Rusya'sı ve Sovyetler Birliği'ndeki gelişmeler ile paralel bir şekilde Turancılıktan Türkçülüğe doğru ilerlediğini ileri süren görüşler de bulunmaktadır (Landau, 2004; akt. Tokluoğlu, 2012).

Gerek İttihat ve Terakki Cemiyeti gerekse Cumhuriyetin ilanına hazırlık eden kadro içerisinde fikirleriyle ön plana çıkan Gökalp, yıllar süren karmaşa, istikrarsızlık, savaş ve iç çatışmaların "ulusçuluk" anlayışıyla son bulabileceğine inanmaktadır. Ona göre çok uluslu yapılar miladını doldurmuştur, çağın devletleri ulus devletlerdir ve ulus devletlerin temel unsuru da milli kültürdür. Gökalp'in ulusçuluk anlayışı ırkçı ve biyolojik özelliklere dayanmamakta, milli kültür ve milli bilinç çerçevesinde şekillenmektedir denilebilir.

Gökalp'in "İslam Mecmuası", "Genç Kalemler", "Muallim Mecmuası", "Yeni Felsefe", "Yeni Mecmua", "Küçük Mecmua" ve "Tanin" dergilerinde eğitim ile ilgili konularda yayınlanan makaleleri yaklaşık yarım asır sonra Rıza Kardaş tarafından tek bir koleksiyonda toparlanmıştır (Safarian, 2004, s. 219). Dönemin Başbakanlık Kültür Müsteşarlığınca yayına hazırlanan 1000 Temel Eser dizisi içerisine alınmış bu eser Rıza Kardaş'ın editörlüğünde Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri adıyla ilk kez 1973'te yayımlanmıştır. Oldukça geniş kapsamlı olan kitap üç ciltten oluşmaktadır. Kitabın ilk cildi altı kısım ve 14 bölüme ayrılmıştır. *Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri I'*de Gökalp, daha çok bir sosyolog olarak öne çıkmakta ve Osmanlı İmparatorluğu'ndaki "eğitim sorunu" (maarif meselesi) ve "yetiştirme sorunu" (terbiye meselesi)nu çözümsüz bırakan noktalara değinmektedir.

Kitabın editörü Kardaş kitabın başında "Zaruri Bir Açıklama" başlığı altında kitabın adı ve dili ile ilgili açıklamalarda bulunarak kitapta Gökalp'in söylem ve kendine has dil kullanım havası korunarak kitabın titizlikle sadeleştirildiği belirtmektedir.

Kitabın ilk kısmı "Kendi kalemiyle Gökalp: Devrinin olayları içinde hayatından çizgiler ve dünya görüşü" başlığını taşımaktadır. Bu kısım tek bölümden oluşmakta ve "1. Bölüm Felsefi Tavsiyeler" olarak adlandırılmaktadır. Gökalp'e göre onun felsefi ve sosyolojik görüşlerinin şekillenmesinde en önemli kişiler babası Vilayet Evrak Memuru Mehmet Tevfik Efendi, İdad-i Mülkiye'den hocası Doktor Yogi ve pirim diye nitelendirdiği Naim Bey'dir. Gökalp kendisi için çok önemli olan bu kişilerin vasiyetleri üzerinden yeni Türk toplumunun nasıl bir yol haritası izlenerek şekillendirmesi gerektiğini çizmektedir denilebilir.

"Milli Terbiye" başlığını taşıyan kitabın ikinci kısmı altı bölümden oluşmaktadır. "2. Bölüm: Terbiye ve Milliyet"te Gökalp, kıymet hükümleri ile gerçeklik hükümlerini birbirinden ayırmakta, bu iki kavram arasındaki farkı örnekler ile anlatmaktadır. Bu bölümde ayrıca kültür ve terbiyenin tanımları ve arasındaki fark da dikkat çekmektedir: "Bir kavmin vicdanında yaşayan kıymet hükümleri (jugements de valeur)nin toplamına, o kavmin kültürü denir. Terbiye, bu kültürü o kavmin fertlerine ruhi melekeler haline getirmektir" (Gökalp, 1992, s. 27).

Gökalp'e göre kültür millidir, o halde kültürün çocukların ruhuna aşılmasını hedefleyen terbiyenin de milli olması gerekmektedir. Fen'e ve tekniğe ait bilgilerin çocuklara öğretilmesi demek olan öğretimin ise lamillî olması gerekmektedir. Türk kültürü 20. yy.' da var olduğuna göre çağdaş bir kültürdür ve dolayısıyla Türk çocuğu da Türk kültürüne göre terbiye edildikçe çağdaş bir terbiye görmüş olmaktadır. Türk kültürü, İslam ve Avrupa medeniyetlerinden doğal olarak etkilenmektedir, ancak bu medeniyetlerin etkilerini kültürümüze alırken belli noktalarda dikkat etmemiz de gerekmektedir.

Kitabın 2. Bölümünde Gökalp; ayrıca organik-psişik olayların biyolojinin, sosyal-psişik olayların ise sosyolojinin konuları olduğunu belirtmekte ve psikoloji ile sosyoloji alanlarının sınırlarını da çizmeye çalışmaktadır. Sosyoloji soyut, psikoloji ise varlığı inceleyen somut bir ilimdir. Gökalp "Terbiye'nin gayesi ne? Fert mi yoksa millet mi?" diye sorarak dikkat çektiği bu bölümde, terbiyenin gayesinin şahsiyet sahibi milli fertler yetiştirmek, bir başka ifade ile millet yapmak olduğunu belirtmektedir. Gökalp bu bölümde; milli fertlerin, milli kültürün temsilcisi olarak şahsiyet kazandığını vurgulayarak terbiyenin milli olmasının ne denli önemli olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır.

2. Kısım “3. Bölüm: Milliyet ve Terbiye” başlığı altında sunulan makalede, terbiye ve öğretimin modernlik ile olan ilişkisi açıklanmaya çalışılmıştır. Osmanlı Türkleri modern bir toplum olduğu için milli terbiyesi de modern bir terbiyedir. Bu yüzden yapılması gereken terbiyenin milli olmasına gayret etmektir. Avrupa’nın kültür ve terbiye açısından değil ama teknoloji ve modern öğretim açısından örnek alınması gerekmektedir.

Gökalp 2. Kısım “4. Bölüm: Terbiye Münakaşaları” başlığı altında kalabalık ruhu, kıymet duygusu ve sosyal vicdan gibi kavramlar hakkında Satı Bey ile farklılaştığı noktalara değinmekte hatta Satı Bey ile dergide yazdığı yazılar üzerinden tartışmakta ve Durkheim’ın görüşlerine dayandırarak kendi savlarını örnekler ile desteklemektedir.

2. Kısım “5. Bölüm Terbiye” başlıklı bölümde İslam terbiyesinin içeriğinin Arap kavminden ve başka kavimlerden alınan adetlerden arınmış olması gerektiğini belirtmekte ve Türk toplumu için terbiyenin Türk, İslam ve Asır terbiyesi olarak üç kısımdan ibaret olması gerektiğini ifade etmektedir.

3. Kısım “Terbiye Meselesi” başlığı altında toparlanmıştır. 3. Kısım “6. Bölüm Mükafat ve Ceza”da Gökalp; terbiyenin tanımını “cemiyetin fertlerine lisanını, ahlakını, estetik zevkini, ilmi mantığını ve teknik üslubunu aşılması yani fertleri sosyalleştirmesi” (Gökalp, 1992, s. 113) olarak belirttikten sonra hiçbir terbiyenin mükafatsız ve cezasız olamayacağını söylemiştir. Bu bölümde mükafat ve cezaların organize ve yaygın olarak ikiye ayrıldığını örnekler ile açıklamaktadır. Yaygın mükafat ve cezalar toplumsal hayatta kendiliğinden ortaya çıktığı için doğaldır ve kaçınılmazdır.

“7. Bölüm Yaygın ve Organize Müeyyideler”de Gökalp kendi okul yıllarından örnekler vererek organize ve yaygın mükafat ve cezaları daha açık olarak anlatmaya çalışmıştır.

Dördüncü kısım “8. Bölüm Maarif Mes’alesi” başlıklı makalesinde eğitim sistemindeki aksaklıklardan bahsetmektedir. Gökalp’in çağdaşı olan neredeyse bütün milliyetçi Türk aydınları o yıllarda Osmanlı okul yapısını ciddi bir şekilde eleştirmiştir (Safarian, 2004, s. 220). Gökalp’e göre medrese ve okul terbiye ettiği fertlerin ahlak ve karakterini bozmaktadır. Bunun en temel sebebi ise eğitim ve öğretim sistemimizin medrese, yabancı okullar ve tanzimat okulları olmak üzere üç türe bölünmüş kozmopolit bir halde bulunmasıdır. Medrese ve mektep eğitimlerinin en önemli eksiği milli terbiye verememesidir ve bu durum ülkeyi adeta çıkmaza sürüklemektedir (Kenan, 2013, s.14).

Bu bölümde okullarda ezberci eğitimin hüküm sürdüğünü, yaratıcı ilme yer verilmediğini belirtmesi ve sosyal ilimlerin öğretimini yapanların sosyolojiye, fen ilimleri ile ilgilenenlerin ise felsefeye dair geniş bilgilerinin olması gerektiğini vurgulaması dikkat çekmektedir. Ayrıca lise ve üniversite derslerinin içeriğine dair de öneriler sunmaktadır.

Beşinci kısım Terbiye ve Sosyoloji başlığı taşımaktadır. Beşinci kısım “9. Bölüm Şahsiyet ve Terbiye”de ferdiyet ve şahsiyet kavramlarına açıklık getirmekte, fertlerin şahsi bir terbiye alması gerektiğini belirtmektedir. “10. Bölüm Millet ve Terbiye” başlığını taşımaktadır. Bu bölümdeki makalelerinde milletçiliğin ve milli devletlerin nasıl doğduğunu ve halkçılık ile nasıl bir ilişkisi olduğunu incelemektedir. Ayrıca “kara tehlike” ve “kızıl tehlike” olarak nitelendirdiği irtica ve Bolşeviklik zihniyetlerinden vatani ve milli tehlike olarak bahsetmekte, sonrasında ise milletin ne demek olduğunu detaylıca açıklamaktadır.

“11. bölüm Garba Doğru” makalesinde medeniyet kavramına açıklık getirmekte ve ülkemizde üç medeniyet tabakasının var olduğunu belirtmektedir. Gökalp’e göre olması gereken kişinin kendini Türk milletine, İslam ümmetine ve batı medeniyetine ait hissetmesidir.

“12. bölüm Kendine Doğru” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Genç Kalemler ve Yeni Felsefe dergilerinde “Türkçülük”ün ne demek olduğuna dair yazdığı makaleye yer vermektedir. Memlekette var olan ümmet irfanı ile Tanzimat irfanının çatışma halinde olduğunu ve her ikisinin Türkün hayatını aksettirmediğini anlattığı bu bölümde ümmet irfanı yerine milli kültürü, Tanzimat irfanı yerine ise modern medeniyeti koyan Türkçülüğün yeni hayata nasıl uygun olduğunu ve yeni hayatı nasıl şekillendirdiğini detaylı bir şekilde açıklamaktadır.

“Kültür ve Medeniyet” başlıklı 13. bölümde kültür ve medeniyet kavramlarının tanımını, benzer ve farklı yanlarını detaylı bir şekilde anlatmaktadır. Kültürü canlı bir varlığa, medeniyeti ise bu canlıyı besleyen çevreye benzetmektedir. Kültür kavramını medeniyet ile bağlantılı olarak inceleyerek kültürü “öznel” zihniyetlerden doğan kolektif bir fenomen olarak tanımlamaktadır (Parla, 1985, s. 28).

14. ve son bölüm olan “Maarif ve Kültür” başlığı altında milli kültür ve milletlerarası medeniyetten ibaret olan maarifteki ikiliğe ve bu ikiliğin nasıl yok edilebileceğine değinmektedir. Maarifte ikilik yaratan ve düzeltilmesi zor olan örgün eğitim ile alınan yabancı fikirlerin yaygın olarak aileden ve toplumdan öğrenilen milli duygulara

zıt olmasıdır (Adanalı, 2004 s. 59). Bunun için yapılması gereken Türkcülüğü hayata geçirilmek, yani yaygın kültürü ve hür ilmi benimsemek böylece milli kültüre ve milletlerarası medeniyete yönelmektir.

Sonuç olarak 19. yüzyılın mektep-medrese ayrışması ve yabancı okullar meselesi dönemin pek çok düşünürü gibi Gökalp tarafından da incelenmiş ve bir yönüyle sosyolojiye dokunulmuştur (Toprak, 2009, s. 310). Eğitim alanındaki bu tartışmalar zamanla modern Türk eğitim felsefesinin öncü fikirlerini türetmiş ve Cumhuriyet dönemi eğitim anlayışının ve kurumlarının şekillenmesinde etkili olmuştur (Kenan, 2013, s. 16). Gökalp'in farklı dergilerde eğitim ile ilgili konular üzerine yayımlanan makalelerinin bir araya toplandığı *Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri 1* adlı eserin ortaya koyduğu temel düşünce, dönem Türkiye'sinin eğitim ve bilim sorunları, ülkenin medeniyet açısından batılılaşması ama aynı zamanda millîlik ve Türklüğün korunarak "millî terbiye"nin benimsenmesi olarak ifade edilebilir. Bu kitap özellikle dönemin ruhunu yansıttığı için Türk eğitim tarihi, eğitim felsefesi ve sosyolojisi alanlarında önemli görülmektedir. Berkes'e göre (1985, s. 200) Gökalp, sistemli bir düşünce geliştirerek ve dönemin siyasi liderleri ile birlikte hareket ederek fikirlerini eyleme dönüştürebilen çok etkili bir düşünce adamıdır. Bu görüşten de hareketle günümüz eğitim anlayışının ve sisteminin temellerinin atıldığı 20. yy.'ın başarısını doğru okuyabilmek için Gökalp'in *Terbiye'nin Sosyal ve Kültürel Temelleri 1* kitabı önemli bir referans kitabı niteliğindedir denilebilir.

Etik Kurul İzin Bilgileri

Bu çalışma etik kurul iznine gerekli olmayan makaleler kategorisinde yer almaktadır.

KAYNAKLAR

- Adanalı, A. H. (2004). Ziya Gökalp'in eğitim felsefesi ve yüksek eğitim hakkındaki görüşleri, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 45(1), 57-70.
- Berkes, N. (1985). *Felsefe ve Toplum Bilim Yazıları*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Gökalp, Z. (1992). *Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri*. R. Kardaş (Ed.). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Nomer, N. (2017). Ziya Gökalp's idea of cultural hybridity, *British Journal of Middle Eastern Studies*, 44(3), 408-428.
- Kenan, S. (2013). Türk Eğitim Düşüncesi ve Deneyiminin Dönüm Noktaları Üzerine Bir Çözümleme, *Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies*, 41, 1-31.
- Parla, T. (1985). *The Social and Political Thought of Ziya Gökalp*. Leiden: Brill.
- Safarian, A. (2004). Ziya Gökalp on National Education, *Iran & the Caucasus*, 8(2), 219-229.
- Tokluoğlu, C. (2012). Ziya Gökalp: Turancılıktan Türkcülüğe. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 28(84), 104-143.
- Toprak, Z. (2009). *Osmanlı'da Toplum Biliminin Doğuşu*. M. Gültekinil ve T. Bora (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 1: Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi* (s. 310-327) içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.